

Road Map in School Guidance Services: From the Perspective of Guidance and Research Centers

Nuri ERDEMİR, İnönü University, ORCID ID: 0000-0002-5106-7884

Abstract

The aim of the study is to examine in depth the views of psychological counselors/guidance teachers working in Guidance Research Centers (GRC) on guidance and psychological counseling services provided in schools. The phenomenological model, which helps to define in depth the common meaning and nature of the experiences of several individuals about a phenomenon or concept, was used in the qualitative research. Criterion sampling, one of the purposeful sampling methods, was used to form the study group. The study group consisted of 9 female and 15 male psychological counselors/guidance teachers working in different GRC. After the ethics committee decision for the study was obtained, data were collected from the volunteer participants working in the relevant institutions. In the analysis of the data, content analysis was used to transform the collected data into meaningful concepts and relationships and to reveal unrecognized concepts and themes. In the findings of the study, it can be said that guidance and counseling services provided in schools are mostly carried out according to problem areas and educational and vocational guidance services are more prominent than personal/social guidance services. It can be said that for the functionality and efficiency of guidance and psychological counseling services provided in schools, both field staff and plans and programs should be revised according to today's changing conditions. The importance of support systems and collaboration, professional development and career processes come to the fore. Recommendations were made according to the findings of the study.

Keywords: School guidance services, Guidance Research Centers, Psychological counselors, Guidance teachers

Inonu University
Journal of the Faculty of
Education
Vol 25, No 3, 2024
pp. 1180-1197
[DOI](#)
10.17679/inuefd.1476036

[Article Type](#)
Research Article

[Received](#)
30.04.2024

[Accepted](#)
22.08.2024

Suggested Citation

Erdemir, N. (2024). Road map in school guidance services: From the perspective of guidance and research centers. *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 25(3), 1180-1197. DOI: 10.17679/inuefd.1476036

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

According to the 2022/2023 formal education statistics of the Ministry of National Education (MoNE), approximately 20 million students (19904679) continue their education in our country (MoNE, Formal Education Statistics, 2023). These students can benefit from education and training processes at the maximum level and realize their potential at the highest level through qualified teaching, management and student personality services. Guidance teachers/psychological counselors are the ones who work in the execution of student personality services in schools. In schools, guidance teachers/psychological counselors work in cooperation with GRC's while carrying out these duties. Psychological counselors/guidance teachers working in GRC's assume important roles in the fields of vocational, educational, personal and social guidance in education and training processes. These professionals provide support and services to students who are referred through school guidance and counseling services at all levels of education from kindergarten to high school.

Purpose

School guidance and counseling services continue their activities with a student-oriented approach in order for students to benefit from education and training processes at the maximum level, to solve the problems encountered in their developmental areas and to maximize their potential. In this framework, the opinions of psychological counselors and guidance counselors working in GRC's on the execution of school guidance and psychological counseling services constitute an important research topic for the literature. The main purpose of this qualitative study is to examine in depth the views of psychological counselors and guidance counselors working in GRC's on the guidance and psychological counseling services provided in schools.

Method

The qualitative research model was used in the study, which tries to reach the depth of meaning by dealing with how people interpret their experiences, how they shape their lives and what meanings they attribute to their experiences (Merriam, 2018). Cresswell (2013) used the phenomenological research model, one of the five approaches mentioned in qualitative research. Phenomenological research defines in depth the common meaning and nature of the experiences of several individuals about a phenomenon or concept (Cresswell, 2013). In this study, due to the nature of phenomenological research, the perceptions of psychological counselors/guidance teachers working in GRC's about school guidance services were investigated in depth.

Findings

In the vocational category of the scope and effectiveness theme, 12 (12/24) of the participants defined vocational guidance services as inadequate according to the problem areas carried out by psychological counselors/guidance counselors in schools. As a result of the interviews with the participants, the 2nd category of the scope and effectiveness theme is educational. While 9 of the participants (9/24) define educational guidance services as adequate according to the problem areas carried out by psychological counselors / guidance counselors in schools, 6 (6/24) define them as inadequate. In addition, the participants defined the problem areas as studying (4), academic achievement (4), can be improved (2), standardized studies (2), too much in primary and secondary school (2), inefficient (2), test anxiety (1), high level performance (1), self-discipline (1), should be reduced (1), exam (1), time management (1), seminars (1), needs-oriented (1), cooperation (1). According to the personal/social category of the scope and effectiveness theme, the participants stated that personal/social guidance services according to the problem areas carried out by psychological

counselors/guidance counselors in schools are inadequate (14/24), crowded school (8/24), adequate (6/24), can be improved (2/24), seminar (2/24), problem-oriented (1/24), adolescence period (1/24), peer bullying (1/24), addiction (1/24), panel brochure (1/24).

In the vocational category of the theme of improving guidance services, 6 (6/24) participants stated observation and specialization, 5 (5/24) participants stated career days, questionnaires and scales, and 4 (4/24) participants stated career awareness. As a result of the interviews with the participants, the 2nd category of the theme of improving guidance services is educational. The participants mostly mentioned educational support as 7 (7/24), cooperation as 5 (5/24), specialization as 5 (5/24), and planning as 4 (4/24). According to the personal/social category of the theme of improving guidance services, 7 (7/24) of the participants stated norm staffing, 4 (4/24) specialization, 4 (4/24) cooperation, and 4 (4/24) individual guidance. All of the interviewed participants responded to this question. In the counseling capacity category of the theme of the role and effectiveness of counselors, 3 (3/24) of the participants stated leadership, 2 (2/24) stated visibility, and 1 (1/24) stated expertise. In the category of support systems, 24 (24/24) of them stated collaboration. All of the interviewed participants responded to this question. In the competence strategies category of the development strategies theme, 18 (18/24) of the participants stated professional development, 5 (5/24) personal development and 1 (1/24) socioeconomic awareness. According to the effectiveness enhancement category of the development strategies theme, 16 (16/24) participants stated collaboration, 5 (5/24) consultancy, 3 (3/24) planning and visibility.

Discussion & Conclusion

As a result of the analysis of the qualitative data obtained through the interviews on school guidance and counseling services from the perspective of psychological counselors/guidance counselors working in GRCs, 4 themes and 10 categories emerged. In addition, these categories were divided into codes. Conclusions, discussions, comments and suggestions regarding these findings are given below. In the first theme, scope and effectiveness, three categories were identified: professional, educational and personal/social. In the professional category of the first theme, participants defined the guidance and psychological counseling services offered in schools as mostly inadequate and could be improved, while some participants stated that this scope varies according to schools, that it is better in secondary education, that it is offered in the form of seminars, that it is carried out in the form of invitations to professional staff or field trips. The second theme, improving guidance services, was categorized into three categories: vocational, educational and personal/social. The third theme, the role and effectiveness of counselors, had two categories: counseling capacity and support systems. In the counseling capacity category of the theme of the role and effectiveness of counselors, 3 (3/24) of the participants stated leadership, 2 (2/24) stated visibility, and 1 (1/24) stated expertise. In other words, they emphasized that school counselors/guidance counselors have a key position as a leading individual in guidance and counseling services. In the category of support systems, 24 (24/24) of them expressed it as cooperation. In the fourth theme, development strategies, two categories were identified: competence strategies and effectiveness enhancement.

Okul Rehberlik Hizmetlerinde Yol Haritası: Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinin Bakış Açısıyla

Nuri ERDEMİR, İnönü Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0002-5106-7884

Öz

Araştırmanın amacı, RAM'larda görev yapan psikolojik danışman/rehber öğretmenlerin okullarda sunulan rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerine yönelik görüşlerini derinlemesine incelemektir. Bu doğrultuda, psikolojik danışmanların, rehber öğretmenlerin, rehberlik hizmetlerinin etkililiği, karşılaştıkları zorluklar, önerilerine dair düşünceleri anlaşılabilir şekilde okullarda sunulan mevcut uygulamalara katkı sağlanması hedeflenmektedir. Araştırmanın modeli nitel araştırmalardan birkaç bireyin bir fenomen ya da kavramla ilgili deneyimlenmiş yaşantılarının ortak anlamını ve doğasını derinlemesine ortaya çıkarmaya/tanımlama yardımcı olan fenomenolojik model kullanılmıştır. Çalışma grubu oluşturulurken, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Amaçlı örneklem, belirli kriterlere uygun, bilgi yoğunluğu yüksek durumların detaylı analizini kolaylaştırmaktadır. Ölçüt örnekleme, bu yöntemler arasında yer almakta olup, araştırmacının belirlediği veya önceden var olan kriterleri karşılayan durumların incelenmesini sağlar. Çalışma grubunu farklı RAM'larda görev yapan 9 kadın, 15 erkek psikolojik danışman / rehber öğretmen oluşturmaktadır. Çalışmaya ilişkin etik kurul kararı alındıktan sonra ilgili kurumlarda çalışan gönüllü katılımcılar üzerinden veriler toplanmıştır. Verilerin analizinde toplanan verilerin anlamlı kavramlara ve ilişkilere dönüştürülmesini hedefleyen, fark edilmemiş kavram ve temaların ortaya çıkarılmasını sağlayan içerik analizi yapılmıştır. Çalışmanın bulgularında; okullarda sunulan rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin çoğunlukla problem alanlarına göre yürütüldüğü ve eğitsel ve mesleki rehberlik hizmetlerinin kişisel/sosyal rehberlik hizmetlerine göre daha ön planda olduğu söylenebilir. Okullarda sunulan rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinde işlevsellik ve verimlilik için günümüz değişen koşullarına göre gerek alan çalışanlarının gerekse plan ve programların revize edilmesi gerekliliği söylenebilir. Destek sistemlerinin ve işbirliğinin ve mesleki gelişim ile kariyer süreçlerinin önemi ön plana çıkmaktadır. Çalışma bulgularına göre önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Okul rehberlik hizmetleri, Rehberlik ve Araştırma Merkezleri, psikolojik danışmanlar, rehber öğretmenler

Inönü Üniversitesi
Eğitim Fakültesi Dergisi
Cilt 25, Sayı 3, 2024
ss. 1180-1197

[DOI](#)
10.17679/inuefd.1476036

[Makale Türü](#)
Araştırma Makalesi

[Gönderim Tarihi](#)
30.04.2024

[Kabul Tarihi](#)
22.08.2024

Önerilen Atıf

Erdemir, N. (2024). Okul rehberlik hizmetlerinde yol haritası: Rehberlik ve araştırma merkezlerinin bakış açısıyla. *Inönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(3), 1180-1197. DOI: 10.17679/inuefd.1476036

1. Giriş

Milli Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) 2022/2023 örgün eğitim istatistiklerine göre ülkemizde yaklaşık 20 milyon (19904679) öğrenci eğitim öğretime devam etmektedir (MEB, Örgün Eğitim İstatistikleri, 2023). Bu öğrencilerin eğitim öğretim süreçlerinden maksimum düzeyde yararlanabilmeleri, potansiyellerini üst düzeyde gerçekleştirebilmeleri nitelikli öğretim, yönetim ve öğrenci kişilik hizmetleri ile sağlanabilir. Ülkemizin ihtiyacı olan nitelikli insan profilinin yetiştirilebilmesi için yönetim ve öğretim hizmetlerinin yanında profesyonel düzeyde öğrenci kişilik hizmetlerinin sunulmasına ihtiyaç vardır. Çağdaş eğitimin bedensel ve psikososyal açıdan uyumlu bireyler yetiştirmek amacı (Girgin, 2011) öğrenci kişilik hizmetlerinin desteğiyle sağlanabilir. Geleneksel eğitimden farklı olarak günümüz eğitim sisteminde öğrenci kişilik hizmetleri kapsamında rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri öğretim ve yönetimin yanında tamamlayıcı ve ayrılmaz bir yanını oluşturmaktadır. Amaç öğrencilerin potansiyelleri ölçüsünde bütün gelişim alanlarında maksimum düzeyde gelişmelerine sağlamaktır. Bir kavram olarak rehberlik, 20. yy başlarında ABD'de ortaya çıkmıştır. Ülkemizde ise II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1950'lerde başlamıştır (Girgin, 2011).

Ankara ilimizde Demirlibağçe İlkokulu'nda "Psikolojik Servis Merkezi" adıyla ilk "Rehberlik ve Araştırma Merkezi" (RAM) 1955 yılında açılmıştır. 70 yıllık geçmişe sahip RAM'lar günümüzde ülkemizde 256 kurumla hizmet vermeye devam etmektedir (Türkiye RAM, 2024). RAM MEB RPD hizmetleri yönetmeliği bölüm altı madde 14'te "il veya ilçelerdeki rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri ile özel eğitim hizmetlerinin planlanması, sunulması, koordineli bir şekilde yürütülmesi, sunulan hizmetlerin izlenmesi ve değerlendirilmesinin sağlanması amacıyla rehberlik ve araştırma merkezleri kurulur. Rehberlik ve araştırma merkezleri faaliyetlerini Bakanlıkça hazırlanan yönerge doğrultusunda yürütür." şeklinde belirtilmiştir (MEB, RPDH Yönetmeliği, 2020). İl merkezleri ile nüfus ve hizmet gereklerine göre ilçelerde bakanlık tarafından açılır. RAM'lar (Rehberlik Hizmetleri Bölümü ve Özel Eğitim Hizmetleri Bölümü) iki ana bölümde hizmet sunan kurumlardır.

Alan yazında psikolojik danışmalarla veya PDR hizmetleri ile ilgili; meslektaş dayanışması (Çoban, 2005), mesleki rehberlik ve psikolojik danışmanlık ile ilgili düşünceleri ve uygulamaları (Korkut, 2007), çalışanların gözünden PDR alanının sorunları (Dost & Keklik, 2012), tükenmişlik düzeyleri (İkiz, 2010), ortaöğretimdeki öğrencilere göre PDR hizmetleri (Şahin, 2008), PDR programının değerlendirilmesi (Terzi, Tekinalp & Leuwerke, 2011) okullarda verilen PDR hizmetlerini değerlendirmeleri (Şahin, 2016), çalışanların gözüyle PDR alanının sorunları (Bengisoy & Özdemir, 2019), RAM müdürlerinin güçlendirici liderlik stilleri ile öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki (Akdeniz & Korkmaz, 2023) RAM'ların örgütsel analizi (Aslan & Bal, 2014), RAM'ların rehberlik hizmetleri bölümünün işlevselliği (Nazlı vd. 2021), RAM'larda yapılan çalışmaların gözden geçirilmesi (Yılmaz & Uçar, 2021), öğrenen örgütler olarak RAM (Özdemir & Atik, 2023) çalışmalara erişmek mümkündür.

RAM'larda görev yapan psikolojik danışmanlar / rehber öğretmenler eğitim öğretim süreçlerinde mesleki, eğitsel, kişisel ve sosyal rehberlik alanlarında önemli roller üstlenmektedirler. Bu meslek çalışanları anaokullarından liseye kadar bütün öğretim kademelerinde okul rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri servisleri aracılığıyla yönlendirmesi yapılan öğrencilere ilgili ihtiyaç alanlarında destek ve hizmet sağlamaktadırlar. Okul rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri, öğrencilerin eğitim öğretim süreçlerinden maksimum düzeyde yararlanmaları, gelişim alanlarında karşılaşılan sorunları çözebilmeleri ve potansiyellerini üst düzeye çıkarabilmeleri için öğrenci odaklı bir anlayışla faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu çerçevede, RAM'larda görev yapan psikolojik danışmanların, rehber öğretmenlerin okul rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin yürütülmesine yönelik görüşleri alan yazın için önemli bir araştırma konusu oluşturmaktadır. Rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri, öğrencilerin gelişim alanlarının tamamının gelişimine destek olmakla beraber öğrencilerin eğitim öğretim süreçlerinden daha eşitlikçi katılımını artırma özelliğine

sahiptir. RAM’larda çalışmakta olan psikolojik danışmanların, rehber öğretmenlerin konuyla ilgili bakış açıları, görüşleri rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin etkili bir biçimde tasarlanması ve sunulması konusunda önemli bir bilgi kaynağı olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, RAM’larda görev yapan psikolojik danışmanların, rehber öğretmenlerin okul rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerine yönelik bakış açılarını, düşüncelerini anlamak, ortaya çıkarmak, hem bu kurumlarda çalışan meslek elemanlarının mesleki pratiğine katkı sağlayacak hem de okul rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin ihtiyaç analizlerinin belirlenmesinde ve devamında kalitesini artırmaya yönelik stratejilerin geliştirilmesine ve belirlenmesine katkı sağlayabilir.

Bu nitel araştırmanın temel amacı, RAM’larda çalışmakta olan psikolojik danışmanların, rehber öğretmenlerin okullarda sunulan rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerine yönelik görüşlerini derinlemesine incelemektir. Bu doğrultuda, psikolojik danışmanların, rehber öğretmenlerin, rehberlik hizmetlerinin etkililiği, karşılaştıkları zorluklar, önerilerine dair düşünceleri anlaşılabilir, okullarda sunulan mevcut uygulamalara katkı sağlanması hedeflenmektedir. Araştırma sonuçları, rehberlik hizmetlerini geliştirmeye yönelik stratejilerin belirlenmesi, RAM’larda ve okullarda çalışan psikolojik danışmanların, rehber öğretmenlerin çalışma süreçlerine katkı sağlamak adına değerli bir bilgi kaynağı oluşturacaktır.

2. Yöntem

Bu bölümde ilgili araştırmanın model, çalışma grubu, veri toplama araçları, toplama ve analiz süreçleri ile araştırmacının rolüne ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada insanların yaşantı ve deneyimlerini nasıl yorumladıklarıyla, yaşamlarını nasıl şekillendirdikleri ve deneyimlerine ne gibi anlamlar yükledikleriyle ilgilenecek anlamın derinliğine ulaşmaya çalışan nitel araştırma modeli kullanılmıştır (Merriam, 2018). Cresswell (2013) nitel araştırmada bahsettiği beş yaklaşımdan biri olan fenomenolojik araştırma modeli kullanılmıştır. Fenomenolojik araştırma birkaç bireyin bir fenomen ya da kavramla ilgili deneyimlenmiş yaşantılarının ortak anlamını ve doğasını derinlemesine tanımlar (Cresswell, 2013). Bu çalışmada fenomenolojik araştırmanın doğası gereği RAM’larda çalışan psikolojik danışmanlar / rehber öğretmenlerin okul rehberlik hizmetlerini ilişkin algılarının derinlemesine araştırılmıştır.

2.2. Çalışma grubu

Çalışmanın grubunu 9 kadın, 15 erkek psikolojik danışman / rehber öğretmen oluşturmaktadır. Katılımcılar Türkiye’nin Akdeniz Bölgesinde bulunan bir şehirdeki farklı RAM’larda görev yapmaktadır. Çalışma grubu belirlenirken, derinlemesine inceleme yapılacak bilgi açısından zengin durumların seçimi için amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örneklem, belirli kriterlere uygun, bilgi yoğunluğu yüksek durumların detaylı analizini kolaylaştırmaktadır. Ölçüt örnekleme, bu yöntemler arasında yer almakta olup, araştırmacının belirlediği veya önceden var olan kriterleri karşılayan durumların incelenmesini sağlar (Büyüköztürk ve diğerleri, 2016; Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Tablo 1.

Katılımcılara İlişkin Demografik Veriler (n=24)

Demografik bilgiler		f	%
Cinsiyet	Kadın	9	37,5
	Erkek	15	62,5
Yaş	26-49 arasında değişiyor (x= 34,5)		

Unvan	Psikolojik Danışman	13	54
	Uzman Psikolojik Danışman	4	17
	Rehber Öğretmen	7	29
Kıdem	0-5 yıl	5	21
	6-10 yıl	8	33
	11-15 yıl	5	21
	16-20 yıl	6	25
RAM'daki görev süresi	1-20 yıl arasında değişiyor (x= 4,8 yıl)		
Daha önce çalışılan okul türleri	Anaokulu	3	12,5
	İlkokul	11	45,8
	Ortaokul	16	66,6
	Lise	13	54

2.3. Veri Toplama Araçları

Konuyla ilgili RAM'larda çalışan psikolojik danışmanlar / rehber öğretmenler ile konu detaylı bir şekilde tartışılmıştır. Görüşme soruları hazırlanmadan önce konu ile ilgili alanyazında yer alan araştırmalar incelenmiştir. Literatür oluşturulduktan sonra görüşme formu soruları belirlenmiştir. Yarı yapılandırılmış form soruları PDR alanında doktora mezunu 2 uzmana, devamında pilot uygulama için RAM'da görev yapan 2 psikolojik danışmana yöneltilmiştir. Geri dönüt ve düzeltmelerden sonra görüşme formunun oluşturma süreci tamamlanmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması

Çalışmaya ilişkin İnönü Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan 12/01/2024-E.394943 evrak tarih ve sayısı ile etik açıdan uygundur kararı alınmıştır. Devamında örneklem seçim kriterlerine uyan ve çalışmaya katılımda gönüllü olan psikolojik danışmanlar / rehber öğretmenler ile görüşmeler yapılarak veriler toplanmıştır. Çalışma grubuna konu ile ilgili amaç, önem vb. gerekli açıklamalar ve bilgilendirmeler yapılmıştır. Çalışmaya katılımı kabul eden 24 rehber öğretmen/psikolojik danışmana ulaşılmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde içerik analizi uygulanmıştır. İçerik analizi, toplanan verilerin anlamlı kavramlara ve ilişkilere dönüştürülmesini hedefler. Bu yöntem, verilerin derinlemesine incelenerek fark edilmemiş kavram ve temaların ortaya çıkarılmasını sağlar (Yıldırım ve Şimşek, 2013). İçerik analizi süreci, verilerin düzenlenmesi, literatür taraması, kodlama ve temaların belirlenmesi aşamalarını içerir (Creswell, 2017). Yazılı materyaller üzerinden temalar ve kodlar oluşturulmuştur. Nitel araştırmalarda, katılımcıların görüşlerinin doğrudan alıntılar şeklinde sunulması ve bu alıntılar üzerinden sonuçların açıklanması, geçerlilik açısından önemlidir. Bu sebeple, bazı katılımcıların görüşleri alıntılarla aktarılmıştır. Araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliği için çeşitleme stratejisi kullanılmıştır. Çeşitleme, veri kaynaklarının, yöntemlerin ve araştırmacıların çeşitlendirilmesi olarak farklı şekillerde gerçekleştirilebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu bağlamda, nitel verilerin içerik analizlerinde, alanında uzman 3 doktor ile uzman katılımı sağlanmıştır.

2.6. Araştırmacının Rolü

Araştırmacının biyografisi, yetkinlikleri ve tecrübeleri, araştırmanın temel veri toplama ve analiz aracı olarak kabul edildiği için, araştırmacının güvenilir ve inandırıcı bulunmasında kritik bir rol oynar (Patton, 2005). Araştırmacı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık alanında lisans, yüksek lisans ve doktora öğrenimlerini tamamlamıştır. Süreç içerisinde alanıyla ilgili aldığı dersleri başarıyla tamamlamıştır.

3. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde konuyla ilgili RAM'larda çalışan psikolojik danışmanlar / rehber öğretmenler ile yapılmış olan görüşmelerin analizleri sonucunda ortaya çıkan temalar, kategoriler ve kodlara yer verilmiştir.

3.1. Kapsam ve Etkililik Temasına İlişkin Bulgular

RAM'larda çalışan psikolojik danışmanlara / rehber öğretmenlere, okullarda psikolojik danışmanlar / rehber öğretmenler tarafından yürütülen problem alanlarına göre rehberlik hizmetleri kapsamında yapılan çalışmaların düzeyleri ve verimlilikleri konularına ilişkin izlenimlerinin neler olduğunu öğrenebilmek için bazı sorular yöneltilmiştir. Bu analizlere ilişkin bulgular aşağıda verilmiştir.

Tablo 2.

Kapsam ve Etkililik Temasına İlişkin İçerik Analizi (n=24)

Tema	Kategori	Kodlar
Kapsam ve etkililik	Mesleki	yetersiz(12), geliştirilebilir(10), yeterli(7), meslek tanıtımı(5), ortaöğretim daha iyi(4), seminer(2), meslek elemanı daveti(2), etkili çalışmalar(1), anket ve ölçek(1), okula göre değişir(1), okul gezileri(1)
	Eğitsel	yeterli(9), yetersiz(6), ders çalışma(4), akademik başarı(4), geliştirilebilir(2), standart çalışmalar(2), ilkökul ve ortaokulda çok(2), verimsiz(2), sınav kaygısı(1), üst düzey performans(1), özdisiplin(1), azaltılmalı(1), sınav(1), zaman yönetimi(1), seminerler(1), ihtiyaç odaklı(1), işbirliği(1)
	Kişisel/sosyal	yetersiz(14), kalabalık okul(8), yeterli(6), geliştirilebilir(2), seminer(2), sorun odaklı(1), ergenlik dönemi(1), akran zorbalığı(1), bağımlılık(1), pano broşür(1)

Görüşme yapılan katılımcıların tamamı konuyla ilgili bu soruya cevap vermişlerdir. Katılımcılar, kapsam ve etkililik temasının mesleki kategorisinde 12'si (12/24) okullarda psikolojik danışmanlar / rehber öğretmenler tarafından yürütülen problem alanlarına göre mesleki rehberlik hizmetlerine ilişkin yetersiz olarak tanımlamaktadırlar. **K2**, bu konuda "Okul programı ve kademeye göre değişmekle beraber tek yönlü mesleki rehberlik çalışmaları yapıldığını düşünüyorum. Geliştirilebilir ve çeşitlendirilebilir." biçiminde ifade etmiştir. Aynı şekilde **K5**, "Anaokulu ve ilkökul kademesi için bu hizmetin verimliliği düşüktür. Çocukların seviyesi kapsamında çalışmalar yapılıp bilinen dışında meslek tanıtımları yapılması gerektiğini düşünüyorum. Ortaokul ve lise kademesinde en çok üzerinde durulan hizmet alanıdır. Ülke şartlarından dolayı amaca hizmet etmediğini gençlerin ilgi ve yetenekleri dışında meslek seçimi düşündüğünü ve bundan kaynaklı verimliliğin az olduğu kanaatindeyim." biçiminde yapılan çalışmaların yeterli olmadığını ifade etmektedir. **K9**, "Ortaokulda kısmen lisede ise yeterli olmamakla beraber rehberlik servisleri tarafından çalışmalar yapılmaktadır." diyerek çalışmaların yapıldığını fakat kısmi ve yetersiz olduğunu ifade etmektedir. **K11**, "Mesleki

rehberlik açısından bu alanda lisansta bile tam anlamıyla meslektaşlarımızın bilgi sahibi olarak mezun olduğunu düşünmüyorum. Eğitim kurumlarında çalışan meslektaşlarımız da bu alanda pek donanımlı değiller. Mesleki rehberlik alanı sürekli kendini güncelleyen bir alan olduğu için meslektaşlarımızı da sürekli kendini geliştirmeleri lazım. Gerek devlet gerekse de özel üniversitelerin bölümleri, iş imkanları ve yurtdışı imkanları hakkında bilgi sahibi değiller. Avrupa ülkeleri iklim krizi gibi alanlarda 25 yıllık 50 yıllık planlar yaparken ciddi bütçeler ayırırken, üniversitelerde yeni bölümler, yeni iş imkanları geliştirirken bizim hedef 2023. İyi değiliz, eksiklerimizin farkında değiliz ve eksikliğini hissetmiyoruz maalesef.” biçiminde yetersizliği ve aynı zamanda geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. **K15**, “Mesleki rehberlik çalışmalarının birkaç okul ziyareti ve tanıtımının dışında öğrencilere grup halinde yapılan mesleki rehberliğin bireysel açıdan yeterli olmadığı düşüncesindeyim.” biçiminde okul ziyaretleri ile sınırlı ve yetersiz olduğunu vurgulamaktadır. **K23**, “Yetersiz olduğunu düşünüyorum.” Ayrıca **K24**, “Bireysel görüşmelerinin yeteri kadar olmadığı ve verimliliğinin yeterli olmadığını düşünüyorum.” yetersiz olduğunu vurgulamaktadır.

Katılımcılarla yapılan görüşme sonucunda kapsam ve etkililik temasının 2. kategorisi eğitseldir. Katılımcıların 9’si (9/24) okullarda psikolojik danışmanlar / rehber öğretmenler tarafından yürütülen problem alanlarına göre eğitsel rehberlik hizmetlerine ilişkin yeterli olarak tanımlarken, 6’sı (6/24) yetersiz olarak tanımlamaktadır. Ayrıca katılımcılar ders çalışma(4), akademik başarı(4), geliştirilebilir(2), standart çalışmalar(2), ilkökul ve ortaokulda çok(2), verimsiz(2), sınav kaygısı(1), üst düzey performans(1), özdisiplin(1), azaltılmalı(1), sınav(1), zaman yönetimi(1), seminerler(1), ihtiyaç odaklı(1), işbirliği(1) olarak tanımlamaktadırlar. **K1**, “Ders çalışma sınav kaygısı, akademik başarı ve benzeri faaliyetlerle oldukça etkili çalışmalar yapmaktadırlar.” biçiminde ifade etmiştir. **K5**, bu konuda “Tecrübeye göre öğrencilerin en çok yararlandığı rehberlik hizmeti olduğunu düşünüyorum. Rehber öğretmen psikolojik danışmanların çalışma düzeyinin yeterli olduğunu düşünüyorum.” derken **K14**, “Okullarda yoğun olarak eğitsel rehberlik yapıldığını düşünüyorum. Özellikle liselerde ve ortaokullarda çalışan psikolojik danışmanların eğitim koçu gibi çalıştığını düşünüyorum. Akademik başarı artırılması için çalışmalar yapılıyor ancak öğrencilerin öğrenme stillerini gözden kaçırıldığını düşünüyorum. Kişiye özel öğrenme yöntemleri olabilir, basmakalıp bilgilerin dışına çıkılması gerektiğini düşünüyorum.” Biçiminde ifade etmiştir. **K17**, “Yeterli ve verimlidir.” derken benzer şekilde **K22**, “Okullarda yeterince üzerinde duruluyor.” biçiminde yapılan çalışmaların yeterli olduğunu ifade etmektedir. Bu katılımcılardan farklı olarak **K3**, “Ülkemizde eğitsel rehberlik kapsamında yapılan faaliyetlerin sadece sınavda başarılı olacak sistemlerin anlatılması olarak düşünülmesi nedeniyle yapılan çalışmalar yeterli değildir.” **K11**, “İyi olsaydık bu kadar yaşam koçu olmazdı. Ders çalışan çoğu öğrencimizin anne babanın iteklemesiyle çalışıyor.” **K23**, “Yetersiz olduğunu düşünüyorum.” Benzer şekilde **K24**, “Eğitsel rehberlik alanında grup çalışmalarının yetersiz olduğunu ve verimli olmadığını düşünüyorum.” biçiminde yapılan çalışmaların yetersiz olduğunu ifade etmektedir.

Kapsam ve etkililik teması kişisel/sosyal kategorisine göre katılımcılar, okullarda psikolojik danışmanlar/rehber öğretmenler tarafından yürütülen problem alanlarına göre kişisel/sosyal rehberlik hizmetlerine ilişkin, yetersiz(14/24), kalabalık okul(8/24), yeterli(6/24), geliştirilebilir(2/24), seminer(2/24), sorun odaklı(1/24), ergenlik dönemi(1/24), akran zorbalığı(1/24), bağımlılık(1/24), pano broşür(1/24) biçiminde ifade etmişlerdir. Bu kategoriye ilişkin katılımcıların ifadeleri: **K2**, “Çok geri planda kaldığını düşünüyor. Özellikle akademik çalışmalara ağırlık verilmesi kişisel sosyal rehberlik faaliyetlerinin geri planda kalmasına neden olmaktadır. Yapılan faaliyetler ise yalnızca sorun odaklı olmaktadır.” **K3**, “Okullarda en çok göz ardı edilen. Kişisel sosyal rehberlik noktası. Bu alanda yapılan çalışmalar çok yüzeysel ve verimliliği düşük.” **K5**, “Okullarda öğrencilerin sıklıkla hizmet almak istediği bir alan olup, rehber öğretmen psikolojik danışmanların en az verim aldığı bir hizmet olduğunu düşünüyorum. Verimlilik için okul ortamlarının ve donanımlarının üst seviyeye çıkarılması gerektiği kanaatindeyim.” **K6**, “Kişisel rehberlik olarak genellikle okullardaki kalabalık öğrenci

sayılarından dolayı kişisel rehberlik eksik kalmakta.” **K8**, “Genelde kişisel rehberlik göz ardı edilmektedir. Okullardaki rehber öğretmen başına düşen öğrenci sayısı çok fazla olduğu için kişisel rehberlik yapılması oldukça zordur.” **K10**, “yeterli düzeyde olduğunu düşünmüyorum.” **K14**, “Okullarda en az verimle çalışılan alan olduğunu düşünüyorum.” **K24**, “Kişisel sosyal rehberliğin okullarda genel anlamda yetersiz olduğunu düşünüyorum. Bunun sebebinin ise rehber öğretmenin tüm okula yetişememe endişesi veya zamanı daha kaliteli kullanamayışdır.” bu şekildedir.

3.2. Rehberlik Hizmetlerinin İyileştirilmesi Temasına İlişkin Bulgular

Tablo 3.

Rehberlik Hizmetlerinin İyileştirilmesi Temasına İlişkin İçerik Analizi (n=24)

Tema	Kategori	Kodlar
Rehberlik hizmetlerinin iyileştirilmesi	Mesleki	gözlem(6), uzmanlaşma (6), kariyer günleri (5), anket ve ölçekler(5), kariyer farkındalığı(4), farklı mesleki tercih(3), verimlilik artırımı(3), planlama(2), aile eğitimi(2), işbirliği(2), okul tanıtımı(1)
	Eğitsel	eğitsel destek(7), işbirliği(5), uzmanlaşma(5), planlama(4), bilinçlendirme(2), aile eğitimi(2), öğrenmeyi öğretme(2), objektiflik(2), fiziki koşullar(2), personel sayısı(1), yöneltme(1), öz farkındalık(1), özdisiplin(1)
	Kişisel/sosyal	norm kadro(7), uzmanlaşma(4), işbirliği(4), bireysel rehberlik(4), aile eğitimi(3), revizyon(3), fiziki koşullar(2), öz farkındalık(2), özdisiplin(1), eleştirelilik(1), objektiflik(1), psikoeğitim(1), yöneltme(1)

Görüşme yapılan katılımcıların tamamı konuyla ilgili bu soruya cevap vermişlerdir. Katılımcılar, rehberlik hizmetlerinin iyileştirilmesi temasının mesleki kategorisinde 6’sı (6/24) gözlem ve uzmanlaşma, 5’i (5/24) kariyer günleri ile anket ve ölçekler, 4’ü (4/24) kariyer farkındalığı olarak ifade etmişlerdir. Gözleme ilişkin katılımcılardan **K1**, “Öğrencilere meslekleri yerinde gözlem yaparak tanıtabilirler.” **K12**, “Meslek liseleri gezdirilmelidir. Fabrika ziyaretleri yapılmalıdır.” **K13**, “Meslekler direk yerinde ziyaret ettirmek daha kalıcı olabilir.” **K19**, “Sunu şeklinde sınıfları anlatılan mesleki rehberlikten ziyade gözlem yapmalarının daha verimli olacağını düşünüyorum” şeklinde ifade etmişlerdir. Uzmanlaşmaya ilişkin katılımcılardan **K4**, “Kariyer danışmanlığı konusunda okul psikolojik danışmanları eğitimler alabilirler.” **K11**, “Kendilerini sürekli güncelleme, dünyadaki gelişmeleri takip etmelidir.” **K14**, “Öğrencilerin ilgi, yetenek tutum, kişisel özellikler bakımından yönlendirme yapabilmek için psikolojik danışmanların kendilerini güncel tutmaları ve sağlıklı yönlendirme yapma konusunda yetkinliklerini artırmaları gerekir.” **K16**, “Psikolojik danışmanların yetkinliklerinin artırılması.” **K23**, “Sürekli kendini geliştiren ve yenileyen bir profil olma açısından hizmetçi eğitimlerin sıklaştırılması ve daha çok uygulamaya dönük eğitimlerin yapılması.” Kariyer günlerine ilişkin katılımcılardan **K4**, “Somut olarak etkinlikler yapılması gerekirse meslek alanlarında çalışan birincil bilgi kaynaklarından doğru ve güvenilir bilgiler alınabilir. Bizzat meslek elemanları sunum yapabilir.” **K6**, “Meslek tanıtım çalışmalarına ağırlık verilmeli öğrenciler meslek sahiplerine ulaşabilmeli.” **K9**, “Mesleki rehberlik çalışmalarında uzmanların okula çağırılması” **K13**, “Kariyer günleri yaygınlaştırılabilir.” Diğer kodlarla ilgili katılımcılardan **K2**, “Öne çıkan belli başlı meslekler yerine farklı mesleki tercihlerin öğrencileri anlatabileceğini ve buna yönelik çalışmalar yapılabilirliğini düşünüyorum.” **K4**, “Ve her rehberlik hizmetleri çalışmalarında olduğu gibi okulun ihtiyaçlarına ve öğrencilerin gelişim düzeylerine göre yıllık planda

çalışmalara yer verilebilir.” **K18**, “Üniversite STK meslek uzmanları sürece daha fazla dahil edilmeli ve aktif olmaları sağlanmalıdır.” bu şekildedir.

Katılımcılarla yapılan görüşme sonucunda rehberlik hizmetlerinin iyileştirilmesi temasının 2. kategorisi eğitseldir. Katılımcılar çoğunlukla 7’si (7/24) eğitsel destek, 5’i (5/24) işbirliği, 5’i (5/24) uzmanlaşma, 4’ü (4/24) planlama olarak ifade etmişlerdir. Destek koduna ilişkin katılımcılardan **K1**, “Öğrenciye verimli ders çalışma konusunda destek olmak.” **K4**, “Ve eğitsel başarı için öğrencilerin bilmesi gereken çalışma stratejileri, yaratıcı etkinliklerle öğrencileri aktarılabilir.” **K10**, “Ders nasıl çalışılır? Sınava hazırlanırken nelere dikkat edilmeli? Bu konular üzerinde yoğunlaşılmalı.” **K12**, “Her öğrenci takip edilmeli.” **K13**, “Daha bireysel bazlı çalışılabilir, daha çok sunum tarzı yapılan çalışmalar verimi düşürüyor.” şeklinde ifade etmişlerdir. İşbirliğine ilişkin katılımcılardan **K14**, “Öğretmen, öğrenci ve veli işbirliğinin doğru şekilde yapılması gerekir.” **K15**, “Sınıf rehberlik öğretmenlerinin daha çok sürece katılımı sağlanmalıdır.” **K18**, “Diğer derslerle işbirliği yaparak branş öğretmenlerinin sürece dahil ederek.” **K19**, “Eğitsel rehberliğin, idare, öğretmen, veli ve öğrenci işbirliği çerçevesinde yapılan çalışmaların daha verimli olabileceği kanaatindeyim.” şeklinde ifade etmişlerdir. Uzmanlaşmaya ilişkin katılımcılardan **K14**, “Bu alanda psikolojik danışmanların bilgilerini güncellemeleri gerekir.” **K16**, “Psikolojik danışmanların yetkinliklerinin artırılması gerekir.” **K18**, “Web 2.0 araçları derslerde daha aktif bir şekilde kullanılmalı.” **K23**, “Sürekli kendini geliştiren ve yenileyen bir profil olma açısından hizmetçi eğitimlerin sıklaştırılması ve daha çok uygulamaya dönük eğitimlerin yapılması.” şeklinde ifade etmişlerdir. Diğer kodlarla ilgili katılımcılardan **K9**, “Ders programlarının hazırlanıp uygulanmasında rehberlik saatine yer verilmesi ve artırılması çözüm olabilir.” **K1**, “Hedef amaç ve vizyon konularında öğrencileri bilinçlendirmek.” **K2**, “Aileler bu konuda bilinçlendirilmeli.” **K3**, “Sınav odaklı çalışmalar yerine tüm hayat boyu kullanılacak öğrenmeyi öğretme konusunda çalışmalar yapılabilir.” **K16**, “Uygun ölçme araçlarının kullanılması.” **K5**, “Okulların fiziki donanımının rehber öğretmen psikolojik danışmanlar için en üst seviyede iyileştirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Fiziki ve maddi imkanlar iyileştirdiği takdirde hizmet kalitesini ve verimliliğin artacağını düşünüyorum.” **K17**, “Okullarda psikolojik danışmanların normları artırılmalı.” **K21**, “Öğrencilerin eğitime dair beklentileri okul öncesi dönemden itibaren takip edilmeli ve doğru yöneltme hizmetleri ilkökul sonunda başlatılmalıdır.” bu şekildedir.

Rehberlik hizmetlerinin iyileştirilmesi teması kişisel/sosyal kategorisine göre katılımcılar, 7’si (7/24) norm kadro, 4’ü (4/24) uzmanlaşma, 4’ü (4/24) işbirliği, 4’ü (4/24) bireysel rehberlik olarak ifade etmişlerdir. Norm kadro koduna ilişkin katılımcılardan, **K3**, “Psikolojik danışmanların ilgilendiği öğrenci sayısı ne kadar az olursa kişisel sosyal rehberlik o oranda daha verimli olur.” **K5**, “Bu alana yoğunlaşmanın zor olduğunu ve bu alanın iyileşebilmesi için rehber öğretmen psikolojik danışmanların ilgilendiği öğrenci sayısının az olması gerektiğini düşünüyorum.” **K6**, “Okullarda çalışan rehber öğretmen sayılarının artması ve daha çok öğrenciye ulaşılması önemlidir.” **K8**, “Öğrenci başına düşen rehber öğretmen normunun artırılması.” **K9**, “Rehber öğretmenlerin okullarda sayısının artırılması daha fazla öğrenciye ulaşılması açısından önemli.” şeklinde ifade etmişlerdir. Uzmanlaşmaya ilişkin katılımcılardan **K14**, “Bu alanda öncelikle psikolojik danışmanların kendini gerçekleştirme yolunda belirli bir seviyeye gelmesi gerekiyor.” **K16**, “Psikolojik danışmanların kendi yetkinliklerini artırması önemlidir.” **K23**, “Sürekli kendini geliştiren ve yenileyen bir profil olma açısından hizmetçi eğitimlerin sıklaştırılması ve daha çok uygulamaya dönük eğitimlerin yapılması önemlidir.” şeklinde ifade etmişlerdir. İşbirliğine ilişkin katılımcılardan **K13**, “Bu alanda okul psikolojik danışmanlar daha saygın bir alan tanımlanabilir. Özellikle bakış açısını değiştirilmeli ve işbirliği yapılmalı, her sorun çıkaran çocuğun okul psikolojik danışmanına gönderilmemesi gerekir.” **K20**, “Psikolojik danışmanın yapacağı rehberliğin en azından kurumsal ve teknik açıdan desteklenmesi gerekir.” şeklinde ifade etmişlerdir. Bireysel rehberliğe ilişkin katılımcılardan, **K19**, “Önyargıdan uzak bireysel farklılıkları merkeze alarak yapılan çalışmaların daha verimli olacağını düşünüyorum.” **K24**, “Her öğrenci kendi içinde

dünyadır. Bir öğrenci değerlidir şeklinde üniversitedeki öğrendiğimiz ve benimsediğini felsefeleri olabildiğince uygulayarak, olabildiğince çok öğrenciye bireysel olarak ulaşmak.” şeklinde ifade etmişlerdir. Diğer kodlarla ilgili katılımcılardan, **K2**, “Aileler bu konuda bilinçlendirilmeli.” **K11**, “velilerimizin sağlıklı bir şekilde atlatmaları için psikolojik olarak desteklenmeli ve müşavirlik hizmetleri verilmeli.” **K18**, “Öğrencilerin kendini tanınması ve yeteneğini keşfedip hayatını planlayabilmesi için literatürde var olan kişilik testleri günümüz z kuşağı ilgi ve ihtiyaçlarına, beklentilerine göre yeniden düzenlenmeli.” **K21**, “Çalışmalarda işe yarayan teknikler sürekli olarak revize edilmeli ve dinamik modeller öncelenmelidir.” **K5**, “Okulda bir psikolojik danışma odası temin edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Öğrencinin o ortamda terapötik ilişkiye hazır olabileceğini düşünmekteyim.” **K7**, “Rehber öğretmen psikolojik danışmanların imkanlarının artırılması ve uygun donanım ve şartların sağlanması gerekir.” **K2**, “Lise kademesinde akademik bilgi girdisini artırmak yerine öz farkındalığı artırılması gerektiğini düşünüyorum.” bu şekildedir.

3.3. Danışmanların Rolü ve Etkililiği Temasına İlişkin Bulgular

Tablo 4.

Danışmanların Rolü ve Etkililiği Temasına İlişkin İçerik Analizi (n=24)

Tema	Kategori	Kodlar
Danışmanların rolü ve etkililiği	Danışmanlık kapasitesi	lider(3), görünürlük(2), uzmanlık(1)
	Destek sistemleri	İşbirliği(24)

Görüşme yapılan katılımcıların tamamı konuyla ilgili bu soruya cevap vermişlerdir. Katılımcılar, danışmanların rolü ve etkililiği temasının danışmanlık kapasitesi kategorisinde 3’ü (3/24) lider, 2’si (2/24) görünürlük, 1’i (1/24) uzmanlık olarak ifade etmiştir. Destek sistemleri kategorisinde ise 24’ü (24/24) işbirliği olarak ifade etmişlerdir. Lidere ilişkin katılımcılardan **K1**, “Bu ekipte psikolojik danışman geminin kaptanıdır.” **K1**, “Bu alandaki çalışmalarda kıvılcımı meslektaşlarımız başlatabilir.” şeklinde ifade etmişlerdir. Görünürlüğe ilişkin katılımcılardan **K20**, “Alanla ilgili yapılan çalışmaların görünürlüğü artırılmalıdır.” şeklinde ifade etmişlerdir. Uzmanlığa ilişkin katılımcılardan **K16**, “Mesleki yetkinlik açısından gelişmiş bir psikolojik danışman, birçok alanı etkiler değiştirir, dönüştürür dolayısıyla uzmanlaşma önemlidir.” şeklinde ifade etmiştir.

İşbirliğine ilişkin katılımcılardan **K3**, “Rehberlik hizmetleri bir grup işidir.” **K5**, “Okul ortamındaki ses getiren her iş ekip işidir ve işbirliği ile etki düzeyi artar.” **K7**, “Tek başlarına verimli olmamaktadır. Şartların daha iyi hale getirilmesi için bakanlığın, Milli Eğitim Müdürlüğü’nün okul idarelerinin de sürece katkı sağlamaları gereklidir.” **K9**, “Rehberlik ekip işi olduğundan işbirliği gerektirir, tek başına kimse kahramanlık yapamaz ve verimli de olamaz.” **K11**, “Kurumdaki herkesin işbirliği yapması gerekir.” **K13**, “Tek başına çabalayan bilir tabii ki ama asla yeterli olacağını düşünmüyorum.” **K15**, “Okul yöneticilerine ve diğer öğretmenlere rehberlik anlayışı kazandırma çalışmaları ile tüm paydaşların sürece katılımı rehber öğretmenlerin okuldaki hizmetleri konusunda daha verimli olacağı düşüncesindeyim.” **K18**, “Rehberlik bir ekip işidir. Etkili olması isteniyorsa bu süreci eğitimin tüm paydaşlarının aktif ve gönüllü bir şekilde katılıma gereklidir. Bunun aksi durumlarda bir ayağı sürekli eksik kalacak yeterli gelişim sağlanamayacaktır.” **K21**, “Okul psikolojik danışmanlar, farklı kişiler ve kurumlara destek vermeden sınırlı bir etki gösterir. Zaten bu durumun doğasına da aykırıdır. Tek başına yeterlilik.” **K22**, “Tek başına %20’ye çıkması bile büyük başarıdır.” **K23**, “Okullardaki rehberlik işlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesinde rehber öğretmenlerin tek başına yeterli olamayacağı kanaatindeyim.” **K24**, “Tek başına etkili olamaz, öğretmen, veli, idareci, sosyal, ekonomik, çevresel vb. bir sürü değişken vardır. Ve ekip işidir.” şeklinde ifade etmişlerdir.

3.4. Geliştirme Stratejileri Temasına İlişkin Bulgular

Tablo 5.

Geliştirme Stratejileri Temasına İlişkin İçerik Analizi (n=24)

Tema	Kategori	Kodlar
Geliştirme stratejileri	Yeterlik stratejileri	mesleki gelişim(18), kişisel gelişim(5), sosyoekonomik farkındalık(1)
	Etkililik artırma	işbirliği(16), müşavirlik(5), planlama(3), görünürlük(3), öğrenci merkezli(1), okul kültürünü iyileştirme(1), kültürel değerlere uygunluk(1)

Görüşme yapılan katılımcıların tamamı konuyla ilgili bu soruya cevap vermişlerdir. Katılımcılar, geliştirme stratejileri temasının yeterlik stratejileri kategorisinde 18'i (18/24) mesleki gelişim, 5'i (5/24) kişisel gelişim ve 1'i (1/24) sosyoekonomik farkındalık olarak ifade etmişlerdir. Mesleki gelişime ilişkin katılımcılardan **K3**, "Farklı alanlarda eğitimler alarak kendilerini geliştirmeleri ve bu becerilerin okullarda kullanmaları daha işlevsel çalışmalara ve öğrencilere daha faydalı olmalarına yardım edecektir." **K5**, "Psikolojik danışman rehber öğretmenlerin iletişimi iyi ve etkili olmalıdır. Mesleki açıdan sürekli kendini geliştirmelidir." **K12**, "Psikolojik danışmanlar kendi mesleki gelişimlerini takip etmelidir." **K14**, "Psikolojik danışma ve rehberlik dinamik bir alan olduğundan bilgilerin tazelenmesi gerekir. Güncel olmalıyız." **K17**, "Alanında eğitim almaya, kitap okumaya, kendinin yenilemeye, ilgi ve merak duymalıdır." **K22**, "Psikolojik danışmanın eğitimler ve kitap okumalarıyla kendini sürekli geliştirmesi gerektiğini düşünüyorum." **K23**, "Gerek hizmet içi eğitimlerle, gerek alandaki gelişmeleri takip ederek rehber öğretmenin kendini güncel tutması gerekir." bu şekildedir.

Geliştirme stratejileri temasının etkililik artırma kategorisine göre katılımcılar, 16'sı (16/24) işbirliği, 5'i (5/24) müşavirlik, 3'ü (3/24) planlama ve görünürlük olarak ifade etmişlerdir. İşbirliğine ilişkin katılımcılardan, **K2**, "Rehberlik uygulamalarında bütünlük halinde hareket edilmelidir. Ekip işidir." **K9**, "Öğretmen, öğrenci ve veli işbirliğini artıracak çalışmalar yapması gerekiyor." **K10**, "İşbirliği sağlanmalı." **K12**, "Okul aile işbirliği sağlanmalı okul yönetimi işbirliği sağlanmalı, okul personel işbirliği sağlanmalı." **K16**, "Takım çalışması. Güçlü bir rehberlik organizasyonu için önemlidir." **K19**, "İdare, öğretmen, öğrenci ve veli işbirliğinin kuvvetli olması gerektiğini düşünüyorum." **K22**, "Paydaşlarla işbirliğine girilmesi gerektiğini düşünüyorum." **K23**, "Okul idaresi ile rehber öğretmen işbirliğinin yeterli düzeyde olması gerekir." şeklinde ifade etmişlerdir. Müşavirliğe ilişkin katılımcılardan **K2**, "Okuldaki bütün öğretmenlerle görüşmeler yapılmalı ve okul rehberlik faaliyetlerinin bir bütün olduğu konusunda ortak bir düşünceye oluşturulmalı." **K15**, "Okulda rehberlik hizmetleri genellikle sorun odaklı olarak çalışılması ile ilgili algının değiştirilmesine yönelik veli, öğretmen ve öğrencilerin bilinçlendirilmesini yönelik bilgilendirme çalışmaları yapılmalıdır." **K22**, "Rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin önemini paydaşlara anlatmasının konuyla ilgili seminerler yapılmasının önemli olduğunu düşünüyorum." şeklinde ifade etmişlerdir. Planlamaya ilişkin katılımcılardan **K2**, "Planlı programlı hareket edilmelidir." **K21**, "Rehberlik çalışmalarında sorun odaklı olmak yerine gelişimsel rehberlik odaklı planlı ve programlı yürütülmelidir." şeklinde ifade etmişlerdir. Görünürlüğe ilişkin katılımcılardan **K13**, "Okul içerisinde daha çok görünürlüğünü artırabilirler." **K14**, "Bulduğumuz ortamda fark yaratacak, dikkat çekecek çalışmalar yapabilmeliyiz." şeklinde ifade etmişlerdir. Ayrıca **K1**, "Okul kültürü iklimine olumlu katkıda bulunun." ve **K6**, "Öğrenciler tüm çalışmaların merkezinde olmalı." şeklinde ifade etmişlerdir.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

RAM'larda çalışan psikolojik danışmanlar/rehber öğretmenlerin bakış açısıyla okul rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerine ilişkin yapılan görüşmeler aracılığıyla ulaşılan nitel verilerin analizleri sonucunda 4 tema, 10 kategori ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu kategoriler kodlara ayrılmıştır. Bu bulgulara ilişkin sonuç, tartışma, yorum ve öneriler aşağıda yer almaktadır.

İlk tema olan kapsam ve etkililikte; mesleki, eğitsel ve kişisel/sosyal olarak üç kategori belirlenmiştir. Katılımcılar, ilk temanın mesleki kategorisinde okullarda sunulan rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerini çoğunlukla yetersiz ve geliştirilebilir şeklinde tanımlarken bazı katılımcılar bu kapsamın okullara göre değiştiğini, ortaöğretimde daha iyi olduğunu, seminer şeklinde sunulduğunu, meslek elemanı daveti veya okul gezileri şeklinde yürütüldüğünü ifade etmektedir. İlk temanın eğitsel kategorisinde ise katılımcılar yapılan çalışmaların yeterli (9/24) olduğunu belirtmekle beraber yetersiz (6/24) olduğunu belirtenlerde vardır. Bunun yanı sıra bu kapsamda yapılan çalışmaların ilkökul ve ortaokulda daha çok olduğunu, ders çalışma, akademik başarı, sınav kaygısı ve seminer şeklinde yürütüldüğünü belirtmişlerdir. Kişisel/sosyal kategorisinde ise katılımcılar yapılan çalışmalar için yetersiz (14/24) olduğunu, okullarda öğrenci sayılarının çok olduğunu (8/24) ve sorun odaklı, seminer ile pano broşür hazırlama şeklinde yürütüldüğünü belirtmişlerdir. Bu kapsamda daha çok yetersizlik vurgusu görülmektedir. Bilginin tüm çalışanlar arasında paylaşıldığı örgütlerin, yakın gelecekte daha etkili ve verimli olacağı öngörülmektedir. Öğrenme yetisine sahip çalışanların bulunduğu örgütlerde, verimlilik ve etkililiğin artışı beklenmektedir (Özdemir ve Atik; 2023). Bu çerçeveden hareketle okullarda sunulan rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinde verimlilik ve etkililiğini artırılabilmesi için alan çalışanlarının mesleki gelişimlerini artırmalarının yanı sıra müşavirlik hizmetleri aracılığıyla diğer ilgililerle alan bilgilerini paylaşmalarının ihtiyaç ve zorunluluk olduğu söylenebilir. Ayrıca katılımcılar tarafından kişisel/sosyal rehberlik hizmetlerinin mesleki ve eğitsel rehberlik hizmetlerinin gerisinde kaldığı vurgulanmıştır. Okullarda görevli kadın yönetici ve öğretmenlerin, öğrencilerin kişisel gelişimine rehberlik ve psikolojik danışmanlık (PDR) hizmetlerinin pozitif etkilerini yüksek oranda kabul ettikleri gözlemlenmiştir (Akbaba ve Batikan; 2017). Bir başka çalışmada ise kişisel/sosyal rehberlik hizmetlerinde öğrencilere bireysel psikolojik danışma yapılmasının önemine ve gerekliliğine daha çok değinildiği belirtilmiştir (Başaran; 2008). Okul rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerine ilişkin okul müdürleri ile yapılan çalışmada; eğitsel rehberlik alanındaki çalışmaların öncelikli olarak öğrencilerin akademik başarılarını artırmaya yönelik bilgilendirici seminerlerin, kişisel/sosyal rehberlik çerçevesinde, test uygulamalarının, mesleki rehberlik konusunda ise, liselerin tanıtımına yönelik faaliyetlerin öne çıktığını vurgulanmıştır (Camadan ve Sezgin; 2012).

İkinci tema olan rehberlik hizmetlerinin iyileştirilmesi; mesleki, eğitsel ve kişisel/sosyal olarak üç kategori belirlenmiştir. Katılımcılar, ilk temanın mesleki kategorisinde okullarda sunulan rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin iyileştirilmesi konusunda öğrencilerin yerinde gözlem yaparak deneyimlemelerini, kariyer günleri, anket ve ölçeklerle objektif değerlendirmelerin yapılabileceği, farklı mesleklerin ön plana çıkarılabileceği, aile eğitimi, işbirliği ve planlama gibi konularında önerilerde bulunmuşlardır. İkinci temanın eğitsel kategorisinde ise katılımcıların, süreçte eğitsel destek, ilgililer arası işbirliği, alanında uzmanlaşma ve planlama vurgusunda bulunurken ayrıca bilinçlendirme, aile eğitimi, öğrenmeyi öğretme, objektif yöntemleri kullanılmasını, fiziki koşullar ve personel sayısında iyileştirmelerin yapılması gerekliliği gibi konuları ön plana çıkardıkları görülmektedir. Kişisel/sosyal kategorisinde ise katılımcılar norm kadronun artırılması gerektiği, alanda uzmanlaşmanın olması, ilgililerle işbirliği ve bireysel rehberlik vurgusunu yapmaktadır. Ayrıca kişisel/sosyal rehberlik çalışmalarında aile eğitimi, revizyonu, fiziki koşulların iyileştirilmesini, öz farkındalık, öz disiplin, eleştirelilik, objektiflik, psikoeğitim ve yöneltmeyi ön plana çıkardıkları

görülmektedir. Bu kapsamda genel olarak yapılan vurgulardan biri işbirliğidir. Çünkü öğretmenlerin örgütsel bağlılığı, yönetici ve meslektaşlarının tutumlarından etkilenir. Ayrıca, mesleki dayanışma içinde ve birbirini takdir eden öğretmenlerin olduğu ortamlar da örgütsel bağlılığı destekler. Bu bağlılık, öğretmenlerin kurumlarına daha fazla zaman ve enerji ayırmalarını, kurumun başarısını ve toplumsal etkililiğini artırmalarını sağlar (Hoy, Tarter, ve Kottkamp; 1991). Kişisel/sosyal rehberlik hizmetlerinin daha etkili ve verimli sunulabilmesi için norm kadro sayısının artırılması gerekliliğine vurgu yapılmıştır. RAM rehberlik hizmetlerin bölümünün işlevselliğini inceleyen ilgili çalışmada işlevsel olmadığını, yeterli sayıda personel atanmadığını, dolayısıyla MEB'in verdiği 12 görevden yedisinin yerine getirilebildiğini belirtmişlerdir (Nazlı, Kiye, Yoncalık, Önal, Can ve Ateş; 2021). Rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin özünde bireyin kendisi vardır. Dolayısıyla okullarda veya RAM'larda öğrenci kişilik hizmetleri açısından nitelik ve nicelik olarak etkililik ve verimliliğin sağlanabilmesi için yeteri kadar personelin ilgili kurumlara atanmış olması gerekmektedir şeklinde yorumlanabilir.

Üçüncü tema olan danışmanların rolü ve etkililiği; danışmanlık kapasitesi ve destek sistemleri olarak iki kategori belirlenmiştir. Katılımcılar, danışmanların rolü ve etkililiği temasının danışmanlık kapasitesi kategorisinde 3'ü (3/24) lider, 2'si (2/24) görünürlük, 1'i (1/24) uzmanlık olarak ifade etmiştir. Yani okul psikolojik danışmanları / rehber öğretmenlerinin rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinde öncü birey olarak anahtar konumunda olduğunu vurgulamışlardır. Destek sistemleri kategorisinde ise 24'ü (24/24) işbirliği olarak ifade etmişlerdir. Katılımcıların tamamı rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinde tam verimliliğe ulaşılabilmesi için alanla ilgili okul yöneticileri, öğretmenler, veliler ve diğer ilgililerin işbirliği içerisinde sürece dahil olmasının gerekliliğini belirtmişlerdir. Bu kapsamda genel olarak yapılan vurgu işbirliğidir. İlgili araştırma sonucunda öğretmenlerin destekleyici çalışma ortamı algılarının onların örgütsel bağlılıklarını pozitif yönde, anlamlı bir şekilde yordadığını göstermektedir (Akdeniz ve Korkmaz; 2023).

Dördüncü tema olan geliştirme stratejileri; yeterlik stratejileri ve etkililik artırma olarak iki kategori belirlenmiştir. Katılımcılar, geliştirme stratejileri temasının yeterlik stratejileri kategorisinde 18'i (18/24) mesleki gelişim, 5'i (5/24) kişisel gelişim ve 1'i (1/24) sosyoekonomik farkındalık olarak ifade etmişlerdir. Rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri alanında tam verimlilikte hizmet sunulabilmesi için alan çalışanlarının mesleki süreçlerde mesleki gelişimlerinin ve kişisel gelişimlerinin önemli olduğunu mesleki ve kişisel gelişimlerini sürdürmelerinin önemi ve gereğine değinmişlerdir. Geliştirme stratejileri temasının etkililik artırma kategorisine göre katılımcılar, 16'sı (16/24) işbirliği, 5'i (5/24) müşavirlik, 3'ü (3/24) planlama ve görünürlük olarak ifade etmişlerdir. Rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri alanında tam verimlilikte hizmet sunulabilmesi için çalışmaların ilgili bütün kişilerde işbirliği içerisinde yürütülmesi gerektiğinin yanı sıra müşavirlik ve planlamaya değinmişlerdir. Bu kapsamda mesleki gelişim, kişisel gelişim ve işbirliği vurgusu ön plana çıkmaktadır. Kısaca bilgiye erişim sağlayan, bilgiyi işleyerek kullanabilen ve sürekli kendini güncelleyerek bilgiyi kurumsal hedeflerle dönüştürebilen örgütler, bu şekilde sürdürülebilirliklerini sağlar. Bu süreçte, çalışanların sürekli eğitimi ve örgütün bireylerle birlikte öğrenmesi, başarı için önemli ve kritiktir (Özdemir ve Atik; 2023).

Çalışmanın bulgularına ilişkin öneriler aşağıda verilmiştir.

Alanda çalışan psikolojik danışmanlar/rehber öğretmenlere yönelik rehberlik ve psikolojik danışmada başlıca hizmet türleri konularında hizmet içi eğitimler verilebilir.

Alanda çalışan okul yöneticileri ve öğretmenlere yönelik okullarda rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri konularında kapsamlı hizmet içi eğitimler verilebilir.

Okullarda rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin işbirliği içerisinde yürütülebilmesi için müşavirlik hizmetlerine yer verilebilir.

Okullarda rehberlik ve psikolojik danışma ile ilgili okul yöneticileri, öğretmenler, veliler ve öğrencilere yönelik ihtiyaç analizleri yapılarak sınıf / okul plan ve programları hazırlanabilir.

Çoğunluğunu lisans mezunlarının oluşturduğu alan çalışanlarının mesleki gelişim ve kariyer konularında hizmet içi eğitimler ya da seminer ve konferanslar düzenlenebilir.

Alan çalışanları lisansüstü programlar konusunda teşvik edilebilir.

Okullarda rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin işlevselliğini artırılabilmesi için velilerin süreçlere daha çok dahil edilmesi yararlı olabilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yaşanmamıştır.

Destek/Finansman Bilgileri

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı

Bu araştırma için İnönü Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan 12/01/2024-E.394943 (tarih-sayı no) etik izin alınmıştır.

Yapay Zeka Kullanımı Bildirimi

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zeka aracından faydalanmamıştır.

Kaynakça

- Akbaba, A. ve Batikan, T. (2017). Okul yönetici ve sınıf rehber öğretmenlerinin okullardaki rehberlik servisleri hakkındaki görüşleri: Van örneği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (11), 89-122. <https://dergipark.org.tr/en/pub/igdirsosbilder/issue/66816/1044923>
- Akdeniz, A., ve Korkmaz, M. (2023). Güçlendirici liderlik, destekleyici çalışma ortamı ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiler: Rehberlik ve Araştırma Merkezleri (RAM) örneği. *Eğitim ve Bilim*, 48(216). <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2023.11998>
- Aslan, S. ve Bal, E. (2014). Rehberlik ve araştırma merkezlerinin örgütsel analizi. *Eğitim ve Bilim*, 39(174), 313-324. <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2014.1652>
- Başaran, M. (2008). *İlköğretim okullarındaki yönetici ve sınıf rehber öğretmenlerinin psikolojik danışma ve rehberlik faaliyetlerinden beklentileri*. (Tez no: 220532) [Yüksek Lisans Tezi]. Yeditepe Üniversitesi.
- Bengisoy, A., ve Özdemir, M. B. (2019). Psikolojik danışman/rehber öğretmenlerin bakış açısıyla psikolojik danışma ve rehberlik alanının sorunları. *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi*, 1(3), 189-193. <https://doi.org/10.35365/ctjpp.19.1.24>
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (20. Baskı). Pegem Akademi Yayınları.
- Camadan, F., ve Sezgin, F. (2012). İlköğretim okulu müdürlerinin okul rehberlik hizmetlerine ilişkin görüşleri üzerine nitel bir araştırma. *Turkish Psychological Counseling & Guidance Journal*, 4(38). <https://eds.p.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=7fc87b7a-2104-4149-a0f1-460557df884a%40redis>
- Creswell, J. W. (2017). *Nitel araştırmacılar için 30 beceri*. Özcan, H. (Çev.). Anı Yayıncılık
- Çoban, A. E. (2005). Psikolojik danışmanlar için meslektaş dayanışması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Haziran 2005, ss. 167-174 <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/161032>
- Girgin, G. (2011). Çağdaş eğitim sisteminde öğrenci kişilik hizmetleri ve rehberlik. A. Kaya. (Ed.). *Psikolojik danışma ve rehberlik*. (s. 2-28). 7. Baskı. Anı Yayıncılık.
- Hoy, W. K., Tarter, C. J. ve Kottkamp, R. B. (1991). *Open schools/healthy schools: Measuring organizational climate*. Thousand Oaks: Sage.
- İkiz, E. (2010). Psikolojik danışmanların tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 25-43. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kefad/issue/59503/855347>
- Korkut, F. (2007). Psikolojik danışmanların mesleki rehberlik ve psikolojik danışmanlık ile ilgili düşünceleri ve uygulamaları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(32), 187-197.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*. 3. Baskı. Nobel Yayınları.
- MEB,RPDH Yönetmeliği, 2020. https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_08/14231603_Rehberlik_ve_Psikolojik_Dan_Yma_Hizmetleri_YonetmeliYi_2.pdf 19.03.2024 tarihinde erişildi.
- (Türkiye RAM sayıları, 2024). https://kmarasram.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/46/01/184241/dosyalar/2021_08/11123233_TUM_RAMLAR1.pdf19.03.2024 tarihinde erişildi.
- Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2022/2023 https://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=50821.03.2024 tarihinde erişildi.

- Nazlı, S., Kiye, S., Yoncalık, O., Aşçıoğlu Önal, A., Can, N. ve Çelik-Ateş, E. G. (2021). Rehberlik ve araştırma merkezleri rehberlik hizmetleri bölümünün işlevselliğinin incelenmesi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 54(1), 225-268. <https://doi.org/10.30964/auebfd.645542>
- Patton, M. Q. (2005). *Qualitative research*. John Wiley & Sons, Ltd.
- Özdemir, N., D. ve Atik, S. (2023). Öğrenen örgütler olarak rehberlik ve araştırma merkezleri. *Journal of History School*, 67, 3241-3272. <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.72919>
- Terzi, Ş., Tekinalp, B. E., ve Leuwerke, W. (2011). Psikolojik danışmanların okul psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri modeline dayalı olarak geliştirilen kapsamlı psikolojik danışma ve rehberlik programını değerlendirmeleri. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(1), 51-60. <https://dergipark.org.tr/en/pub/pegegog/issue/22596/241351>
- Tuzgöl Dost, M., & Keklik, İ. (2012). Alanda çalışanların gözünden psikolojik danışma ve rehberlik alanının sorunları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 23, s. 389-407. <https://dergipark.org.tr/en/pub/maeuefd/issue/19396/206064>
- Yüksel-Şahin, F. (2008). Ortaöğretimdeki öğrenci görüşlerine göre psikolojik danışma ve rehberlik (PDR) hizmetlerinin değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(2). <https://arastirmax.com/en/publication/uluslararasi-insan-bilimleri-dergisi/5/2/ortaogretimdeki-ogrenci-goruslerine-gore-psikolojik-danisma-rehberlik-pdr-hizmetlerinin-degerlendirilmesi/arid/ea55fd7c-2f3d>
- Yüksel-Şahin, F. (2016). Okul psikolojik danışmanlarının okullarında verdikleri psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerini değerlendirmeleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(1), 281-298. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kefdergi/issue/22606/241620>
- Yılmaz, Y. ve Uçar A. S. (2021). Rehberlik araştırma merkezlerinde yapılan çalışmaların gözden geçirilmesi. *Kalem Eğitim ve Sağlık Hizmetleri Vakfı*, 11(2), 513-533. <http://dx.doi.org/10.23863/kalem.2021.196>
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (9. Baskı). Seçkin yayıncılık.

İletişim/Correspondence

Dr.Öğr.Üyesi Nuri ERDEMİR
nuri.erdemir@inonu.edu.tr